

Om Grundtvig og nutiden

Af William Michelsen

Ejvind Larsen: Det levende ord. Om Grundtvig. Forlaget Rosinante, Kbh. 1983, 336 sider. 200 kr.

Denne bog består af 9 større eller mindre essays om betydningen af Grundtvigs liv og forfatterskab, set fra en nulevende forfatters synspunkt. Det har ikke været uden betydning for disse essays, at deres forfatter samtidig har været chefredaktør for dagbladet Information. Bogen har derigennem fået endnu større horisont end forarbejdet »Grundtvig – og noget om Marx« fra 1974, hvis indhold er indarbejdet deri. Den historiske materialisme er et ståsted, hvorfra mange har fundet det nødvendigt at betragte Grundtvig i vort århundrede, hvis han skulde få betydning for nutiden. Men ligesom Grundtvig-skuespillet »Til kamp mod dødbideriet« (af Ebbe Kløvedal Reich og Ejvind Larsen) i 1983 omarbejdedes totalt til »Hjertets søde morgendrøm«, er den marxistiske ramme sprængt i denne bog, hvor problemerne i Grundtvigs liv og digtning viser sig langt mere komplicerede end i 1974; det er især Grundtvigs forhold til kvinderne, der er blevet et hovedtema – både i bogen og i skuespillet.

De ni essays rører ved så mange nutidige problemer, at man her og der kunde føle sig fristet til at spørge, om der virkelig er nogen forbindelse mellem dem og Grundtvigs problemer. Men når man véd, hvor stærke inspirationer der er udgået fra dette åndelige kraftcentrum, og hvor grundigt Ejvind Larsens kendskab til forfatterskabet er, falder man ikke for denne fristelse. Det er alligevel svært at yde denne bog retfærdighed som anmelder. Den er ikke let læst. Grundtvig udkastede i sit liv så mange syner, tanker og konkrete forslag, at det var ham umuligt selv at udarbejde og realisere dem. De blev oftest videreført i en lidt anden retning end den, der oprindeligt havde været Grundtvigs hensigt. Der er derfor gode grunde til at præcisere hans oprindelige forestillinger og efterspore deres rødder i hans personlige liv. Det følgende er at betragte som et indlæg i debatten herom.

Bogens første kapitel finder årsagen til den nuværende ver-

denskrise deri, at »det er de fattigste mennesker på jorden, der har betalt omkostningerne ved vores forbedrede levestandard« (s. 32). Denne situation belyser forfatteren så med et Grundtvigcitater fra 1851, som unægtelig er en træffende beskrivelse af den livsanskuelse og filosofi, som vor kultur stadig stræber at indpode både voksne og børn, men som går tilbage til 1700-tallets opfattelse af mennesket som et fornuftbegavet dyr: Kombinationen af kapitalophobning og rationel udnyttelse af de naturlige ressourcer på denne klode har ført til den uhyre rovdrift og automatisering, hvis skadevirkninger man først i de sidste årtier er begyndt at få øje for. Grundtvig havde set disse skadevirkninger i det industrialiserede England, og som politiker talte han imod en tilsvarende udvikling i vort land. Han så spirerne dertil i den tyske filosofi og den engelske og franske kapitalisme og industrialisme.

Men hvor tydeligt Grundtvig end så den vesterlandske kulturs grundskavank, må det dog være tilladt at spørge, om Ejvind Larsen har ret i, at denne erkendelse hos Grundtvig var uløseligt knyttet til hans kristne tro. Et er, at Grundtvigs menneskesyn og historiesyn var og blev bestemt af »den mosaik-christelige Anskuelse«, et andet at han samtidig vidste, både at der var meget hedenskab i ham selv, og at der er det i al menneskelig kultur på denne jord. Han blev efterhånden modstander af al religiøs undertrykkelse. Den frihed, han krævede, omfattede også retten til *ingen* religiøs tro at have – netop fordi ægte religiøs tro forudsætter denne frihed. Men hvorledes er det da muligt at gøre kristendommen til vejen ud af vor krise? Og hvorledes er det muligt at give en psykologisk forklaring på, at dette var Grundtvigs overbevisning? Det er imidlertid dette, Ejvind Larsen forsøger på i denne bog. Han har nok ret i, at det i længden er umuligt at skjule den religiøse nød i den verden, vi lever i.

Bogens 2. kapitel beskriver virkningen af Grundtvigs tanker inden for andelsbevægelsen for 100 år siden. »Åndens løsen er bedrifter?« Men lader de bedrifter sig gentage i dag? – 3. kapitel er et kraftuddrag af forarbejdet fra 1974 og specielt det kapitel deraf, som blev trykt i Grundtvig-Studier allerede i 1973. Det fik dér titelen »En naturfilosof efter Grundtvigs hjerte«, hvorved Ejvind Larsen tænkte på Shakespeare, men især på de simple ord af hyrden Corin i »Som man behager: »A great cause of the night

is lack of the sun«. Lyset er det primære, mørket det sekundære. Dette er ifølge Ejvind Larsen udgangspunktet for Grundtvigs filosofi – og slutpunktet. I digtet »Skabelsen« bad han i august 1872 Ernst Trier rette linien »Skin lys ud af mørke« til »Skin lys gennem mørke!« – »thi jeg kan forsikre Dem, at lyset kommer aldrig af mørket.« Ejvind Larsen kommenterer med rette: »Mørket selv er intet. Løgnen må forklares som modsætning til Sandheden. Sandheden forklarer sig selv. I historiens løb.« (s. 77).

I 4. kapitel slår han med falkeøje ned på det sted i Danne-Virke bind II s. 40 (US III s. 413), hvor Grundtvig bestemmer den erfaring, vi gør gennem hørelsen som »ikke alene noget Legemligt – Lyden – men ogsaa noget Aandeligt – Ordet«, hvori Grundtvig ser »et unægteligt Vidnesbyrd om den inderlige Forbindelse mellem Aand og Legeme, der selv i Sandse-Verdenen aabenbarer sig; en urokelig Muur mod al Idealisme: al Nægtelse af det Legemliges fornuftige Virkelighed.« Vi erfarer altså »virkelig aandelige Ting, men rigtignok stedse i Forbindelse med legemlige«. En »reen aandelig Erfaring synes umulig for Mennesket som jordisk Menneske«, konstaterer Grundtvig. Men netop derfor er mennesket »det levende Udtryk for Samfundet mellem Aand og Legeme – som en levende Sjæl.« – Ejvind Larsen skriver, at Grundtvig brugte resten af sit liv (55 år) til at udarbejde afhandlingen om det så vigtige og vidunderlige ord, der tales mellem mennesker. Men man må efter min mening beklage, at det aldrig blev til den filosofiske afhandling om mennesket og menneskets vilkår, han i 1813 planlagde.

Årsagen var ifølge Ejvind Larsen, at han afviste at deltage i en for folket uforståelig filosofisk debat. Dette har imidlertid gjort det vanskeligt, ja næsten umuligt for samtiden og eftertiden at se og indrømme, at Grundtvig var en banebrydende tænkere.

De følgende 4 kapitler er vanskeligere at overskue og bedømme. »Grundtvigs kamp mod syndsbevidstheden« (5. kap.) var som enhver kristens håbløs. Det er ikke mennesket, der kan genoprette den skade, der er sket for ethvert menneske, da det første gang misbrugte sin frie vilje; det er – ifølge det kristne evangelium og indledningen til Nordens Mythologi 1832 – kun Gud. Og det er kun glæden herover, der kan gøre mennesket frit som ved skabelsen – og gjorde Grundtvig fri. Men frigørelsen fra synden kan ikke ophæve bevidstheden om synden. Den er i

sig selv et led i den fremadskridende selverkendelse, som er målet og vejen for ethvert menneske. Det er tydeligt at se i Grundtvigs liv og digtning, ikke mindst hans salmedigtning. »Tag det sorte Kors fra Graven« ophæver ikke »Hil dig, Frelser og Forsoner«. Men det er sandt, at det for Grundtvig var umuligt at tænke på den korsfæstede uden samtidig at tænke på den opstandne. Og det er sandt, at Grundtvig afviser »syndserkendelsen som kristelig kraftpræstation«. Ejvind Larsen daterer den bevidste afvisning heraf så langt tilbage som til 1824. – Det er altså ifølge Grundtvig kun kristendommen, der kan frigøre mennesket – ikke blot individuelt, men også folkeligt. Men dette er umuligt at bevise filosofisk eller gennemføre politisk – det er og bliver en *utopi*. Og kun i en sådan kan det indrømmes, at Grundtvig forbandt kristendom og folkelighed eller religion og politik.

Ejvind Larsens kombination af Grundtvigs *folkelighed* og Marx's *kommunisme* (6. kap.) må komme an på en personlig stillingtagen. De to kan belyse hinanden klart og skarpt og grelt og give anledning til megen aktuel kritik såvel af kristen religiøsitet som af samfundet i dag og kommunismen. – I Grundtvigs samtid var Marx og Grundtvig uforligelige alternativer, der næppe nok kom i berøring med hinanden.

Resten af bogen handler om *kvinden*. Kvinden i manden og kvinden uden for manden, Grundtvig.

Det er jo et faktum, at Grundtvigs moder tvang ham til at læse, allerede da han var fire år, og således standsede hans naturlige leg med sin eneste søster, der døde i 1805. Man kan betragte dette som det ulægelige traume i Grundtvigs liv. Det førte bl.a. til den fornuftbetonede opdragelse og følelseskulde, han har beskrevet i sin ungdomsdagbog. – Det er ligeledes et faktum, at det var et hårdt og strengt krav fra Grundtvigs moder, der i 1810 fremkaldte den religiøse og psykiske krise, der standsede hans hidtidige karriere og gjorde ham til præst. *Kaj Thaning* har brugt det udtryk, at han blev »chokeret ind i lutherdommen«, dvs. den lutherske bodskristendom. – Men Ejvind Larsen går videre. Skal man tro ham og hans psykoanalytiske læremestre, er Grundtvigs psyke udpræget narcissistisk, dvs. forelsket i sit eget bevidste billede – en selvspejler uden erkendelse af skyggen og kvinden i sit eget selv, i det mindste så længe hans moder levede, dvs.

indtil 1822. – Hans kristelige gennembrud i 1810 var ifølge Ejvind Larsen et masochistisk selvbedrag, som han (bevidst eller ubevidst) afslører, da han i et brev fra 29. juni 1811 skriver herom: »men jeg takker min Gud, og Riset vil jeg kysse.« (At kysse (på) riset var i 1700-tallet, fx. hos Holberg, et almindeligt udtryk for at ydmyge sig efter en revselse, krybe til korset. Se Ordbog over det danske sprog under Ris.) Kapitlet herom blev trykt, løsrevet fra sammenhængen i Information: »Grundtvig omvendte sig ikke i 1810-11, uanset hvad delvis han selv og navnlig mange af hans fortolkere siden har påstået. *han bad om at blive pisket til omvendelse*, det er noget andet.« (S. 218, udhævelsen er Ejvind Larsens.) – Ja. Dét er noget sygt. Grundtvig vidste, at han var syg fra 9. oktober 1810 til engang i forsommeren 1811.

Men spørgsmålet er, om denne sygdom var masochisme, og om den ligevægt, Grundtvig i de nærmest følgende år, 1811-15, efterhånden nåede frem til, kun var en betingelsesløs underkastelse under moderens herredømme, direkte udtrykt i tilegnelsesdigtet til samlingen *Kvædinger* 1815, som Ejvind Larsen kalder »selvfordømmelsens bog« (s. 250), »en masochistisk digtsamling, der savner sidestykke i litteraturhistorien« (s. 176).

At Grundtvig sidenhen, ved mødet med Clara Bolton og ægteskabet med Marie Toft, opnåede langt dybere selverkendelse end i de nærmeste år efter krisen 1810, falder det mig ikke ind at benægte. Men at reducere hjemgangen til Udby, opdagelsen af selvmodsigelsen i Grundtvigs holdning, da han udgav sin dimisprædiken, men nægtede at gøre det afgørende skridt til at blive sin fars hjælpepræst, til masochistisk selvbedrag – det må jeg protestere imod.

Grundtvig havde ganske åbenbart arvet anlæg for en manio-depressiv psykose, der kom til udbrud, der gjorde ham uarbejdsdygtig, i det mindste tre gange (1810-11, 1844 og 1867), men som i svagere grad prægede hele hans psyke og erkendtes klart af ham selv. Det tidligste udtryk herfor er måske hans selvkaraktæristik i et af hans første breve til Chr. Molbech (dat. maj 1808). Her står fx.: »Jeg veed ikke, om jeg nogensinde steeg højt; men jeg maa næsten tro det; thi ofte faldt jeg (saa) dybt, at jeg aldrig troede at kunne reise mig mere. Selv nu, da jeg tykkes mig at staa fastere, end jeg nogensinde stod, siden jeg lærte, hvad det er

at staa, selv nu gynger Jorden under mig, og falder jeg engang til, da rejser jeg mig aldrig mere. « Det klareste og mest overbevisende vidnesbyrd forekommer mig at være provst Fr. Schmidts beskrivelse af Grundtvig i samværet med hans norske venner på Valkendorfs kollegium i foråret 1811. Hans manio-depressive anlæg var sædvanligvis ikke voldsommere end, at han kunde beherske dem i samværet med andre. Men ifølge Fr. Schmidts beskrivelse måtte han undertiden forlade selskabet for en kort tid og vende behersket tilbage. To gange har han søgt sin afsked fra præsteembedet, bl.a. af denne grund, 1. gang p.gr. af udgivelsen af »Kirkens Gienmæle« og kongens misbilligelse heraf (1826), 2. gang i 1867. Men da han i 1831-32 indvilgede i at prædike for den menighed, der vilde høre ham, var han fuldstændig ligevægtig.

Det er sandt, at Grundtvig følte og opfattede sig selv som forfatter (historiker og digter), men blev tvunget til at være præst – af sin faders økonomiske og helbredsmæssige omstændigheder. Der er ingen tvivl om, at dette var ham en tung byrde, som hans psyke havde svært ved at bære. Han egnede sig ikke til at udføre kirkelige handlinger, når ham ganske ubekendte mennesker kom og bad ham om det. Han tog disse opgaver meget tungt. Men han vilde gerne digte salmer og gerne prædike, især i København. Embedet ved Vartov søgte han, fordi han anså det for overkommeligt ved siden af hans forfattervirksomhed.

Det er belysende for Grundtvigs psykiske situation at sammenligne den med Luthers. Begge kom i konflikt med deres fader om valget af livsstilling, en konflikt, der kom til at præge deres opfattelse af kristendommen. Luthers far ønskede, at sønnen skulde gøre verdslig karriere. Luther kunde derfor ikke være lydige mod sit kald til præst uden at være ulydig mod sin far: *simul justus et peccator*, på én gang retfærdig og synder, en livsværig indre konflikt. – Grundtvigs far ønskede, at sønnen skulde blive præst. Grundtvig kunde derfor på én gang være lydige mod Gud og sin far. Og han betragtede til sin død forholdet mellem Gud og mennesker som mellem forældre og børn (og forholdet mellem mennesker som forholdet mellem søskende).

Krisen i 1810 tvang Grundtvig til at overvinde det selvmodsigende i sin (og samtidens) forhold til religionen: på én gang at ville beherske tilværelsen ved sin fornuft og erkende sin magtes-

løshed over for de overmenneskelige kræfter i tilværelsen. – Det var et chok. Grundtvig blev tvunget til at gøre alvor af sine ord i dimisprædikenen. Men det var en sund selverkendelse, der tvang ham dertil, endskønt den faldt sammen med en depressiv tilstand.

Mere deprimeret var Grundtvig ikke ved årsskiftet 1810-11, end at han straks efter kunde rejse tilbage til København og søge den audiens hos kongen, hvorved han kunde blive udnævnt til sin fars hjælpepræst. 5. januar 1811 skriver han fra Valkendorfs Kollegium til Molbech (deres Brevvexling s. 55): »Om min Reises Øiemed, at udvirke Tilladelse for min Fader til at vedblive sit Kald og faae mig til Kappellan, skal blive opfyldt, veed jeg ikke; dog, det staaer i Guds Haand.« Om sin sindsstemning skriver han i samme brev: »I Øieblikke slaar mit Hjerter varmt for alle Mennesker, men det kølnes igen, og det bekymrer mig. Dog, den Gud, som har begyndt den gode Gerning i mig, vil ogsaa fuldende den« – en fast vending fra kirkelig sprogbrug. Brevet bekræfter, at Grundtvig nu er i stand til at beherske sine manio-depressive anlæg.

At moderens brev et halvt år før har haft en afgørende (bevidst eller ubevidst) indflydelse på denne beslutning hos Grundtvig, kan der ikke være nogen tvivl om. Men hvis man vil kalde denne indflydelse syg, så må man også kalde det sygt, at Grundtvig i december 1810 erkendte det selvmodsigende i sin holdning lige siden marts 1810, da han skrev til sin far, at han gerne vilde stå ham bi i præsteembedet i Sydsjælland, men ikke vilde afbryde den bane, hans liv hidtil havde taget som mytolog, digter og historielærer på et københavnsk gymnasium. Det var tværtimod begyndelsen til den selverkendelsesproces hos Grundtvig, der varede livet ud.

Selvovertindelse er ikke altid selvundertrykkelse; det kan også være *vejen* til selverkendelse. Men det var i 1810 for Grundtvig kun det første skridt på vejen. Det næste skridt var forlovelsen med Lise Blicher, den ene af de to første kvinder, Grundtvig som voksen havde kunnet tale med. Det mindes man om ved historikeren Gert Posselts tankevækkende tidstavle, som afslutter Ejvind Larsens bog: »4. marts 1804 ... får øje for Maries lillesøster Lise Blicher.« Marie blev forlovet og gift. Constance Leth var både gift og moder til hans elev. De var begge uopnåelige – Constance

simpelthen idealet. Det var denne uopnåelighed, Grundtvig indså – og dermed usandheden af en idealistisk livsanskuelse. Lise Blicher var realiteten, og som sådan kommer hun ikke rigtig til sin ret i Ejvind Larsens bog. Lise var dog dagligdagens virkelighed og de tre ældste børns moder. Hun har dog fortjent den ære, at hun gav ham et hjem. Hun gav ham måske ikke *ham* selv; men hun gav ham *sig* selv. Den scene i »Hjertets søde morgendrøm«, der skildrer et opgør mellem de to ægtefæller, er et højdepunkt i skuespillet, der savnes i bogen. Højdepunktet i bogen er opdagelsen af digtet »Kvinde-Evangeliet« (»I Herrens Huus er Varmen/Den dybe Kiærlighed,/Som har i Kvinde-Barmen/Sit rette Arnested«), digtet 1842 og trykt i Nordisk Tidsskrift for christelig Theologie bd. IV, (GSV III s. 399ff), som her er draget frem af sin ubemærkethed. Ejvind Larsen kalder det et femte evangelium; jeg vilde hellere sige nutidens evangelium – for det har ikke kunnet forstås før nu. Ejvind Larsens Grundtvigbog er et imponerende og i høj grad inspirerende arbejde.

Forfatteren skriver til sidst, at »myten om Grundtvig blev større end hans private skæbne.« Men det er ikke fra myten om Grundtvig, nutiden kan hente inspiration til en fremtidig udvikling. Det er tværtimod fra Grundtvigs virkelige tanker og virkelige liv, og det er også derom bogen handler. Uanset hvad man vil mene om den som introduktion til Grundtvig (den forudsætter i virkeligheden, at man kender ham i forvejen), er den for nutidige læsere sikkert velegnet som udgangspunkt for et videre studium af Grundtvigs liv og værk, og især som grundlag for en debat om, hvilke perspektiver Grundtvigs tanker og personlighedsudvikling stadig åbner.